

Егемен Қазақстан

Ұлт ұпайын түгендеген

«Мәдени мұра» бағдарламасы халқымызға рухани серпін беріп, мәдениетіміздің дамуына жаңаша леп әкелді.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың 2003 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы еліміз тарихында аса үлкен мәдени бетбұрысқа негіз болды. Осы құжат негізінде еліміздің саяси дамуының ішкі және сыртқы бағыты айқындалып қана қоймай, ұлт руханияты үшін айрықша маңызды «Мәдени мұра» бағдарламасы қолға алынды.

Бұл жайлы Нұрсұлтан Әбішұлы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында: «Біз Тәуелсіздік кезеңінде бірнеше ауқымды іс атқардық. «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандарды жаңғырттық», деп еске алады.

Осы жылдарды аталмыш Бағдарламаны өткізу комиссиясы тобында болған абыз ағамыз Әбіш Кекілбаев: «Бағалай білмегенге бақ қонбайды, қуана білмегенге құт қонбайды, барымызды бағалай білейік, жоғымызды түгендеуге кірісейік, ағайын. Біздің халқымыз құйрық жалсыз айтақырда, айдалада пайда болған жоқ. Мәдени мұрамызды түгендеу, оған қамқорлық жасау – өткен тарихымызға ізет, туашақ ұрпаққа құрмет. Тәуелсіздігімізді баянды ету үшін тәубемізден жаңылмайық, тәуекелімізден тайынбайық. Тарих жалпының тағдырынан құралатынын біліңдер, ал жалқының тағдыры тарихты қалыптастыратынын тағы ұмытпаңыздар!» деп «Мәдени мұра» бағдарламасының маңызына баға берген екен.

Бұл пікір әлі де өзектілігін жойған жоқ. Тәуелсіздіктің екінші 10 жылдығының алғашқы кезеңінде Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлының бастамасымен қолға алынған «Мәдени мұра» бағдарламасы ең әуелі, ұзақ

жылдар бойы отарлану зардабын шеккен қарапайым бұқараның тарихи санасын жаңғыртумен қатар, қолда бар маңызы зор мәдени құндылықтарды сақтау және пайдалануда құқықтық пәрменді жұмыстар жүргізуді, соның ішінде мәдени мекемелердің, ғылыми-зерттеу және жобалау институттарының, жаңғырту ұйымдарының материалдық-техникалық базасын күшейтіп, олардың жұмыстарын қаржыландыруды негізгі ұстаным ретінде басшылыққа алды. Бағдарламаны қаржыландыру республикалық бюджет есебінен жүргізіліп, шығын көлемі жыл сайын нақтыланып отырды.

Бағдарламаның іс-шаралар жоспарын кәсіби деңгейде жүзеге асыру үшін Үкімет жанынан әр саланың ғалымдары мен білікті мамандарынан жасақталған «Қоғамдық кеңес» құрылып, оның жанынан 16 секция жасақталды. Бұл секцияларды мықты мамандар, танымал ғалымдар басқарды. «Қоғамдық кеңес» мақұлдаған іс-шаралар жоспарын Елбасы жеке бақылауында ұстап, кейбір жобаларға қатысты тың ұсыныстар енгізді. Сондай-ақ Бағдарламаны жүйелеп, жіліктеп іс-шаралар жоспарын жасауды Үкіметке тапсырды. Атқарушы орган бұл тапсырманы алты айда орындап шықты.

Осы орайда, ұзақ жыл «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының жауапты хатшысы қызметін атқарған танымал қаламгер Әлібек Асқар: «Алғашында байқамаған екенбіз Бағдарламаның басы мен аяғы ұшан-теңіз, ауқымына құшақ жетпес, аумағына өре жетпес арналы жұмыс, күрделі қарекет екен. Тарихымыз бен мәдениетіміздің байлығы мен барлығын, халқымыздың ерлігі мен нарлығын көрсетер шақ туғанын іштей сезсек те, «бисмилламызды» неден бастарымызды білмей аңырдық, бағдарымызды айқындай алмай дағдардық. «Бір күн тамақ ішпегеннен қырық күн ақыл сұрама» депті ғой баяғыда атам қазақ. Сол секілді бодан сананың темір құрсауынан енді ғана босап шыққан біздердің оң мен солымызды тани алмай жатуымыз, бағдардан жаңылуымыз, тапыраш аттай тапырақтап қалуымыз заңды да шығар. Әйтеуір, бәріміз шулап жүріп, жабыла жүріп алдымен Бағдарламаның Тұжырымдамасын әзірлеп, жоғарыдан бекіттіріп алдық», деп еске алады.

Осылай қабылданып бекітілген Тұжырымдамада Бағдарламаның мақсаты айқындалып, руханият және білім беру саласын дамыту, еліміздің мәдени мұрасының сақталуы мен тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету ісі жүйеленіп, негізгі міндеттері төмендегідей болып белгіленеді:

1. Еліміздің маңызды тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін қайта жаңғырту;
2. Мәдени мұраны, соның ішінде қазіргі заманғы ұлттық мәдениетті, ауыз әдебиетін, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды зерделеудің тұтастай жүйесін құру;
3. Көркем және ғылыми кітап серияларын шығару арқылы ұлттық әдебиет пен жазудың сан ғасырлық тәжірибесін қорыту;

4. Әлемдік ғылыми ой-сананың, мәдениет пен әдебиеттің таңдаулы жетістіктерінің негізінде гуманитарлық білім берудің мемлекеттік тілдегі толыққанды қорын құру;
5. Еліміздің қорларында, мұрағаттары мен қоймаларында сақталған аса көрнекті ауызекі кәсіби дәстүрде орындаушы – музыканттардың фоножазбаларын қалпына келтіру және оларды қазіргі заманғы аудио-таспаларға көшіру.

Сонымен қатар Бағдарламаны іске асыру жолы үш бағытта жүргізілетін болды. Олар:

1. Реставрация, археологиялық қазбалар.
2. Мәдени мұраны зерделеудің тұтастай жүйесін құру.
3. Ұлттық, әлемдік ой-сананың кітап серияларын шығару.

Жоғарыда бекітілген бағыттар бойынша жоспарланған жұмыстың алды 2004 жылы басталды. Ең әуелі, қазақ халқының мәдениеті мен тарихына қатысы бар қолжазбаларды, кітаптар мен мұрағаттық құжаттарды табу және сатып алу үшін алыс және таяу шетелдік архивтер мен кітапханаларға ғылыми-зерттеу экспедициялар ұйымдастырылып, 2005 жылы алғашқы ғылыми-іздігіру топтары Қытай, Моңғолия, Ресей, Өзбекстан, Батыс Еуропа елдеріне аттандырылды.

Арада бірер ай уақыт өткенде шетелге аттанған сарапшылар Қазақстан тарихы мен мәдениетіне қатысты бұрын бізге беймәлім, әлі зерттелмеген тың дереккөздер тауып әкелді. Қытай архивтерінен шағатай, манжур, ойрат, моңғол және қытай тілдерінде жазылған Қазақстан тарихы мен мәдениеті жөнінде айрықша маңызы бар бес мыңның үстінде құжат елімізге жеткізілді. Бұл құжаттарда қазақ хандары мен сұлтандарының өзге мемлекеттер: Қытай, Қоқан, Хиуа, Қырғыз хандықтарымен ресми хат-хабар алмасулары баяндалыпты. Қазақстан тарихына байланысты бұл жазбалар сол заманның саяси ахуалынан хабар беретін аса құнды деректер деп бағаланды.

Мұндай табысты зерттеулер отандық мамандардың жігерін жанып, рухын көтерді, тіпті қанаттандырып жібергендей болды. Екі жылдан соң ежелгі түрік жазбаларын іздестіру мақсатында этнограф-ғалымдардан жасақталған қосымша ғылыми экспедиция моңғол даласына аттандырылды. Олар ежелгі түрік жазбаларын тауып, әлемдік түркология ғылымына үлес қосты. Сонымен қатар ЮНЕСКО-ның алдын ала тізімінде тұрған Әлемдік мұраның (Всемирное наследие) әлеуетті нысандарының дерекқорын жасау жұмысы сәтті аяқталды.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың алғашқы үш жылында республикалық бюджеттен 2 728,8 млн теңге, оның ішінде 2004 жылы – 641,6 млн теңге, 2005 жылы – 749,4 млн теңге, 2006 жылы – 1 337,7 млн теңге бөлінді. Ал Бағдарлама қарқын алған 2007-2011 жылдары мемлекет тарапынан 12 миллиард теңгеге жуық қаржы бөлінді.

Басқасын былай қойғанда, тәуелсіздік жылдары ТМД елдерінде мәдени салаға дәл осындай қаржы бөлген мемлекет жоқ. Алғашқы жеті жылда 93 тарихи-мәдени нысан жаңғыртылып, оның 73-іне қалпына келтіру жұмысы жүргізілді. Айта кететін жайт, бұл нысандардың көбі магистралдық жолдар бойындағы елді мекенде орналасқандықтан, олар республикалық және халықаралық туристік маршруттарға енді.

Сонымен бірге алғашқы жылдары 40-қа жуық қорған мен қалашықтарда археологиялық зерттеулер жүргізілді. Нәтижесінде, Атырау мен Қарқаралыдан, Шілікті мен Берелден алтын киімді адам әшекейлері табылды. Қазақ жерінің төрт бұрышынан мұндай бір-біріне ұқсас алтын бұйымдар табылуы – батыр бабалардың даңқты тарихын айғақтайды. Табылған материалдар қазақ тарихының жарқын беттерін толықтырды.

Сондай-ақ «Мәдени мұра» бағдарламасы ТМД және алыс шетелдерде үлкен резонанс тудырды. Бұған дәлел – 2006 жылғы 19 сәуірде Париж қаласындағы ЮНЕСКО Штаб-пәтерінде «Мәдени мұра» бағдарламасының тұсаукесер рәсімі өтті. Бұл тұсаукесерді ЮНЕСКО-ның Бас директоры К.Мацуура «Батыс пен Шығысты байланыстырып жатқан Қазақстанның мәдени мұрасы үшін ерекше оқиға» деп атап өтті.

2007 жылға дейін Бағдарлама аясында, 35 мыңнан астам жылжымайтын тарих, археология, сәулет және монументалдық ескерткіштер, мәдениет жүйесіндегі 89 мемлекеттік мұражай қорлары мен олардың экспозициясындағы 2 млн 56 мың бірлік мәдени құндылықтар, мәдениет жүйесіндегі 3066 мемлекеттік кітапханалардағы 66 млн 840 мың том кітаптар, сирек кездесетін қолжазбалар мен басылымдарға жаңғырту жұмыстары жүргізілді. Олардың ішінде: Айша Бибі, Арыстан баб, Ысмайыл ата, Сырлы там, Есім хан, Шоқай датқа, Оқшы ата, Қара сопы, Аққойлы мешіт-медресесі, Қарақожа, Ақтас, Үшарал, Шопан ата, Қараман ата мазар нысандары және т.б бар.

Сонымен қатар осы аралықта, археологиялық қазба мұралар, этнографиялық экспедиция материалдары жинақталып, нақты жүйеге түсті. Қол жеткен жетістіктер қатарында «Бабалар сөзінің» алар орны бөлекше. Бұған дейін әр жерде шашылып, құрып кетудің алдында тұрған халқымыздың рухани мұрасы 100 томға жинақталып, жарық көрді. Тасқа басылған осынау мол мұра ендігі кезекте қазақ халқының баға жетпес қазынасы, келер ұрпақтың мәңгілік игілігі болып қалмақ.

Жұмыс нағыз қызған 2008 жылы маусымда Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың төрағалығымен Ақордада Қоғамдық кеңестің кеңейтілген отырысы өтіп, бұған дейін Бағдарлама аясында атқарылған іске төмендегідей баға берілді.

1. Бағдарлама ұлтымызға рухани серпіліс әкеліп, мәдениетімізге жаңа дем берді.
2. Нәтижесінде, руханиятымыз жыл сайын жаңа құндылықтармен толықты.

3. Бағдарлама арқылы қазақ халқының мәдени мұрасын зерттеудің біртұтас жүйесін құрылды.
4. Ұлттық және әлемдік ғылыми ой-сана мен мәдениет саласында әдебиеттер дайындау жөнінде ауқымды жұмыстар атқарылды.

Осылайша, елдің рухын серпілтіп, еңсесін көтерген, елдігіміздің ерен үлгісін паш еткен бұл Бағдарлама ғылыми-мәдени ғана емес, еліміздегі ірі саяси жоба болды. Тарихымыздың ақтаңдақ беттерінің біразын дәйектеді, мәдениетіміздің мол мұрасын мәйектеді. Мұратану ісін жүйелеуге негіз салып берді. Тұтас халқымыздың мәртебесін көтеріп, мерейін асырды.

Бағдарламада белгіленген іс-шараларды тиянақты жүзеге асыру жұмыстары оншақты жылға созылып, діттеген нәтижеге қол жеткізілді. Осы жұмыстардың арқасында қазақ халқының мәдени мұрасын зерттеудің біртұтас жүйесі құрылды, ол ғылыми тұрғыда нақты жолға түсті.

Сөзімізді түйіндеп айтар болсақ, «Мәдени мұра» – халқымыздың ұлттық және мемлекеттік сана-сезімінің, білім алу мен мәдениетаралық түсіністіктің нығаюына терең әсер етті. Сондай-ақ ұлтымызға рухани серпіліс беріп, мәдениетіміздің дамуына жаңаша леп әкелді. Тіптен айтар болсақ, 2004 жылы басталған игі іс 2017 жылы Елбасы негіздеп берген «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасына ұласты.